

האדם ברוב אכילתו מפני טורח הדרך (624).

במערבא אמרי [בארץ ישראל אמרי], שהטעם הוא **משום מזוני**. שאם יאכל הרבה, שמא לא יספיקו לו מזונותיו לכל הדרך.

מאי בינייהו [מה הנפקא מינה בין שני הטעמים]?(625)

יא-א **איכא בינייהו** [יש נפקא מינה ביניהם] **דיתוב בארבא** [כאשר מסעו הוא בישיבה בספינה] (626).

שאם הטעם הוא משום מעיינא, באופן זה אין חשש, שהרי אינו הולך ברגליו.

אבל אם הטעם הוא משום מזוני, גם בנוסע בספינה שייך אותו חשש, שיתארך המסע, ויכלו מזונותיו באמצע הדרך.

אי נמי, עוד נפקא מינה יש ביניהם: **דקאזיל מאורנא לאורנא**. כאשר הוא הולך מכפר לכפר במקום שמצויים תגרים מוכרי מזון (627).

שאם החשש הוא משום מזוני, הרי באופן כזה אין חשש, שהרי תגרים מוכרי מזון מצויים לו לכל אורך הדרך.

אבל אם הטעם הוא משום מעיינא, גם באופן כזה יש חשש.

אומרת הגמרא: **רב פפא** לא חשש לאכול הרבה בדרך, וכל פרסה ופרסה שעבר בדרכו — **אכיל חדא ריפתא** [אכל פת אחת].

והטעם, כי הוא **קסבר** [סובר] שהסיבה שאמרו לא לאכול הרבה בדרך — היינו **משום מעיינא**. והיות והיתה כרסו רחבה מאוד [כפי שמצינו במסכת בבא מציעא פד א], לא היתה אכילה מרובה מזיקה לו (628).

אמר רב יהודה אמר רב: כל המרעיב עצמו בשני רעבון, למרות שיש לו מזון בשפע, **ניצל ממותה משונה** [כגון מיתת חרב או רעב. כל מיתה שאינה בידי מלאך המות, כדרך כל אדם על מיטתו — נחשבת "מיתה משונה"].

מהטעמים, או לא.

626. כך כתב רש"י. וצריך עיון האם כוונתו בדווקא בספינה, אבל הרוכב או הנוסע בעגלה, עדיין יש בו משום מעיינא, או שלא נתכוון בדווקא, והוא הדין גבי רוכב וכדומה.

627. בערוך פירש, דהיינו מקום ששם שומרי הדרכים ומוכרי חפצים.

628. כך פירש רש"י. והשפת אמת כתב, שלולא פירוש רש"י היה נראה לומר, שהיות ואכל כל פרסה ופרסה, ולא בבת אחת, לכן אין בכך חשש משום מעיינא. ואילו חשש מזוני — יש גם באופן זה.

גבי אסתר "ותתחלחל המלכה מאד", שפירושו צער חולי וחולשה. אמנם יש ביאורים אחרים בענין זה, עיין במסכת מגילה טו א.

624. עוד הביא רש"י שיש מפרשים דהיינו שלא יהו מעיו של אדם שופכים זה לזה כעין מעין. ורבינו גרשום כתב, שאם אוכל הרבה, מתכבד [נעשה כבד] במעיו, ואין יכול לילך.

ורבינו חננאל כתב, שאם יאכל הרבה, יקרהו שלשול, ויבוא להתאחר מן השיירא. ולפי זה "מעיינא" לשון שלשול, כפי שמצינו במסכת נדרים [מא ב]: ברדס אין מזכירין אין מבקרין אותו. מאי טעמא — מפני שהוא כמעין הנובע.

625. כלומר, האם ישנו מקרה ששייך רק אחד

שנאמר: "ברעב פדך ממות".

ואם כוונת הפסוק כפי שנראה ממבט ראשון, שפדה הקדוש ברוך הוא את האדם ממות, הרי "מרעב פדך" מיבעי ליה [היה לו] לומר! (629)

אלא, הכי קאמר [כך אמר] הכתוב: "ברעב",

בשכר שמרעיב אדם את עצמו בשני רעבון, כאשר כל ישראל שרויין בצער, ומשתף עצמו בצער הציבור — "פדך ממות", ניצול ממיתה משונה.

אמר ריש לקיש: אסור לאדם לשמש ממתו בשני רעבון⁽⁶³⁰⁾, כי צריך לנהוג עצמו בצער

ובשיטה לבעל הצרורות כתב, כיון שלא אכל בבת אחת, היה מתירא משום מעיינא.

629. כתב המהרש"א, אין דיוק הגמרא מכך שכתוב "ברעב" ולא "מרעב". כי גם אם כתוב "ברעב", אפשר לפרש שהכוונה שבשעת רעב פדך ממות [כפי שאכן ביאר המצודת דוד על הפסוק באיוב פרק ה' פסוק כ']. ועיין שם מה שביאר על פי גירסת הרי"ף.

630. הקשו התוספות, הרי יוכבד נולדה בין החומות [כפי שמצינו במסכת סוטה יב א], ובאותו זמן היה רעב, אם כן, על כרחך שמשו מיטתן בשני רעבון!

ותירצו, שבאמת אין זה איסור לכולם, אלא רק למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות. ויוסף שנהג עצמו בחסידות — לא שימש. אבל שאר בני אדם — שימשו [אף שבגמרא נקט לשון "אסור", אין זה איסור גמור, כפי שמצינו לשון "אסור לאדם שילוח מעותיו בלא עדים" [בבא מציעא עה ב], אף שאין זה איסור, אלא עצה טובה. עין זוכר להחיד"א].

וביאר השפת אמת ככוונתם, דהיינו דווקא קודם מתן תורה. שאז לא היה בדבר איסור, אלא רק מדת חסידות. אבל עתה, איסור גמור הוא. אבל הקשה, היאך אפשר לומר כך, הרי ודאי קיים לוי את כל התורה אף קודם מתן תורה!

והר"ן תירץ, שאחי יוסף לא חששו על יוסף, שידעו שהוא בריוח, ואין לו צער רעב. וביאר השפת אמת ככוונתו, דהיינו משום שמכרוהו

למצרים, וידעו שיש שם לחם. ועוד, שחשבו שכבר מת יוסף. ומכל מקום תמה על התירוף, הרי סוף סוף היה רעב בכל העולם, ומאי נפקא מינה בזה שליוסף אין צער?

והבית יוסף כתב, שבאמת לפני מתן תורה לא היה איסור לשמש בשני רעבון. ומה שמביאים ראיה מיוסף — אסמכתא בעלמא היא.

והריטב"א תירץ, שבאמת אין לחשוש ולהצטער על ריעבון של גויים. ולכן, משפחת יעקב, שלא היה להם עצמם רעב, שימשו מיטותיהם. ורק יוסף לא שימש מיטתו מחמת צער, משום שחשב שאביו ובית אביו שרויים ברעב.

והגבורת ארי תירץ, כיון שלא היתה עדיין ללוי בת, היה מותר לו לשמש אף בשני הרעב, וכפי שמוכח בהערה שלהלן.

והשפת אמת כתב, ששמא מה שחשוכי בנים מותרים, היינו אפילו אם רק לאשה אין בנים. ואם כן, אפשר לומר שלאשתו של לוי לא היו בנים, ולכן היו מותרים. והיינו דכתיב "אשר ילדה אותה". אמנם כתב שהאחרונים חולקים בזה.

והחתם סופר [על התורה, פרשת ויגש] מתרץ, שבאמת אסור לשמש בשני רעבון מפני צרת הציבור ההמוני, שאין לבם שלם כל כך בבטחון בה'. אבל הצדיקים, הבוטחים באמת בה', ושמחים גם בשני רעבון שתבוא הישועה, להם באמת מותר לשמש בשני רעבון. ואם היו

עם הציבור (631).

הרעב, מוכח שיוסף הקפיד שלא לשמש מיטתו בשנות הרעב (633).

תנא: חסוכי בנים [חסירי בנים (634)], שלא קיימו עדיין מצות פריה ורביה — משמשין

שנאמר: "וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב" (632). מכך שהדגיש הכתוב שהבנים נולדו ליוסף "בטרם תבוא שנת

שרוב בני אדם אין משמשין מטותיהם באותו זמן, כי מחמת רעבון בטלה תאות המשגל מהם. לכן צריך לשתף עצמו בצער רוב הציבור. עיין שם.

632. כתב ה**לבוש** [חלק לבוש החזר סימן תקעד], שהראיה היא מהמילה "בטרם", שיתרה היא. שהרי מה נפקא מינה לנו אם נולדו קודם שנות הרעב או לאחר מכן? אלא כך אומר הכתוב: דווקא בטרם שנות הרעב נולדו. אבל בשעת הרעב — לא היו נולדים, כי אסור לשמש מיטתו.

והט"ז [או"ח סימן תקע"ד] הקשה, היאך למדים דבר זה מיוסף, אולי הוא נהג מידת חסידות, ואין זה עיקר הדין [וכפי שכתבו התוספות]?

וכתב, שאכן כך, קודם מתן תורה היה מותר הכל חוץ מז' מצוות בני נח, ויוסף נהג מידת חסידות מדעתו. ומכל מקום, היות ואנו רואים שהתורה מזכירה מדה זו, משמע שקבעו דבר זה לחובה. ועיין עוד במהרש"א.

633. הקשה הגבורת ארי, הרי קיימא לן כבית הלל במסכת יבמות [סא א], שאין אדם מקיים פריה ורביה אלא אם כן נולדו לו לפחות בן ובת, אם כן, אף אם יש לו לאדם כמה בנים, כל זמן שלא נולדה לו בת, לא קיים פריה ורביה, ולמה צריך הכתוב לומר שנולדו לו הבנים דווקא קודם שנות הרעב? ועיין שם מה שכתב ליישב.

634. מלשון "ולא חשכת את בנך" [בראשית כב יב], שהוא לשון מניעה. אף חשוכי בנים היינו

כולם צדיקים, לא היה איסור בזה כלל, אף שהגויים שרויים בצער, כי מה לנו ולהם. והנה, בזמן יוסף היו כולם צדיקים, שהרי היו רק בני יעקב. ואם כן, היה מותר להם לשמש. אך יוסף נהג במידת חסידות, ולא שימש משום צער הגויים. וכפי שמצינו גבי ישעיה, שמרוב חסידותו השתתף בצרת מואב, כפי שנאמר "לבי למואב יזעק" [ישעיה טו ה].

עוד הקשו המפרשים, הרי גבי יצחק כתוב [בראשית פרק כ"ו] "וישקף אבימלך וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו", ו"מצחק" היינו תשמיש, כפי שפירשו המפרשים. והרי היה זה בשני רעבון, כפי שנאמר שם "ויהי רעב בארץ וילך יצחק אל אבימלך"!

ובספר פרדס יוסף [פרשת תולדות] כתב לתרץ בשם בנו על פי דברי הרדב"ז [חלק ב' סימן תרצ"ב], שאבותינו לא חששו על איסורי דרבנן. וכן כתב הרשב"א בתשובותיו [סימן צ"ד]. והבית יוסף כותב, שדין זה שאסור לשמש בשני רעבון הוא רק מדרבנן. אם כן, מיושב שפיר למה לא חשש לזה יצחק.

עוד כתב ליישב על פי דברי אור החיים, שהענין לצער עצמו עם הציבור בשני רעבון הוא רק כאשר הוא צרת ישראל, ולא כאשר הוא צרת הנכרים. ולכן כאן, שליצחק לא היתה צרה, שהרי הוא מצא מאה שערים, וברכו ה', לא היה צריך למנוע עצמו. ועיין עוד בפרדס יוסף פרשת מקץ [אות נ] שהאריך בזה הרבה.

ועיין עוד במהרש"א ובבן יהוידע שהאריכו בענין.

631. ביאר הבן יהוידע, שהטעם הוא, משום

מטותיהן אף בשני רעבון⁽⁶³⁵⁾.

ומניחין לו ידיו על ראשו, ואומרים: פלוני זה שפירש מן הציבור — אל יראה בנחמת צבור⁽⁶³⁷⁾ (638).

תניא אירך: בזמן שהציבור כולו שרוי בצער, אל יאמר אדם: אלך לביתי, ואוכל ואשתה, ושלום עליך נפשי [כלומר, על

תנו רבנן: בזמן שישראל שרויין בצער, ופירש אחד מהן ולא נצטער עם הציבור, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם, אחד מימינו ואחד משמאלו [כפי שנאמר: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו'"]⁽⁶³⁶⁾,

מנועים מבנים.

יש מפרשים, דהיינו מלשון "בל יתיצב לפני חשוכים". דהיינו, שפלים ופחותים, כפי שפירשו המפרשים. וכאן הכוונה היא כך: מי הם חשוכי בנים, שאין בניהם יוצאים כשורה, אלא הם שפלים ופחותים — אלו הם המשמשים מיטותיהם בשני רעבון.

635. כך מצינו בשולחן ערוך [או"ח סימן תקע"ד סעיף ד']: "מצוה להרעיב אדם עצמו בשני רעבון, ואסור לשמש בו מטתו, חוץ מליל טבילה. ולחשוכי בנים מותר.

והקשה עליו המגן אברהם [שם סק"ה] מהתוספות שהובא לעיל. עוד הביא ראיה שלא כהשו"ע מהירושלמי כאן [הלכה ו']: "תאבי בנים משמשין מטותיהן. אמר ר"י: ובלבד ביום שטבלה". ופרשו שם הקרבן העדה והפני משה, שאף חשוכי בנים, דווקא בליל טבילה מותרים. משמע ששאר בני אדם אסורים אפילו בליל טבילה! עיין שם. ועיין בבית יוסף שפירש את הירושלמי באופן אחר.

636. היינו אותם שני מלאכים שהוזכרו במסכת שבת [קט"ב]: רבי יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת

כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו. והוא הדין כאן, בזה שפירש מן הציבור, שהמלאך הרע אומר שלא יראה בנחמת ציבור, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו.

וכן מצאנו במסכת ברכות [ס ב], שהנכנס לבית הכסא אומר למלאכים המלווים אותו "התכבדו מכובדים וכו'". אמנם כתבו הפוסקים שעתה אין אנו נוהגים לומר כך, כי אין אנו מוחזקים יראי שמים שמלאכים מלווים אותם. עיין בית יוסף סימן ג' אות א', שו"ע שם ומשנה ברורה שם סק"א. ועיין עוד בברכי יוסף שם שתמה על הטעם שכתבו.

637. לכאורה קשה, איזה עונש הוא לו, הרי אדם זה אינו מצטער בצער הציבור, ומה אכפת לו שלא יראה בשמחתם?

וביאר העיין יעקב, שהיות ואינו מצטער בצרת הציבור, ובאמת היה לו ללמוד ממידת הקב"ה, שכתוב בו "בכל צרתם לו צר", "עמו אנכי בצרה", וזה עיקר הגורם לגאולה העתידה, לכן לא יזכה לנחמת ציון וירושלים.

638. כתב הרמב"ם [הלכות תשובה, פרק ג' הלכה ו']: ואלו הן שאין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתים ואובדין וכו' והפורשין מדרכי הציבור. והמשיך וכתב שם בהלכה י"א: הפורש מדרכי ציבור, אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל, היינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן וכו'.

אזי הם שבים בתשובה.

עד כאן מידת בינונים [שאינם לא צדיקים ולא רשעים]. שעל כל פנים יראים ופוחדים מהמיתה, ולכן שבים לבסוף בתשובה. כפי שנאמר: "כי מחר נמות".

אבל במדת רשעים, הגרועים מהבינונים, **מה כתיב** —

"אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר"⁽⁶⁴¹⁾. שאומרים שאף למחרת, למרות שהם יודעים שימותו אז אם לא יחזרו בתשובה, יעשו כן⁽⁶⁴²⁾.

מה כתיב בתריה [מה כתוב בפסוק לאחר מכך] —

"הצדיק אבד"⁽⁶⁴³⁾ **ואין איש שם על לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק**. והיינו, "הצדיק אבד" מן העולם, "ואין איש שם על לב"

כמשפט היום הזה יהיה, יום מחר. ועוד יהיה גדול ויתר מאוד מהיום, רצונו לומר, נעסוק במשנה כמו היום, אבל ברוב הכמות. מצודת ציון.

642. כך פירש רש"י. אבל המהרש"א פירש, שמידת בינונים היינו באדם שיש לו עתה שלום, ורואה בצרת אחרים, ואומר מה לי לצרות אחרים כיון שיש לי עתה, שמחה וששון, הרוג בקר ושחוט צאן. ולפי שיש לו לחשוש שגם עליו תבוא פורענות, אומר: כי מחר נמות, ולא אראה בצרה. זו מידת בינונים, שמתכפר במיתה. אבל מידת רשעים, אינו ירא כלל מפורענות, שכל יום אומר שיהיה לו שלום: והיה כזה יום מחר.

643. לשון אבד שייך גבי רשעים, כפי שנאמר [שופטים ה' לא] "כן יאבדו כל אויבך ה'". אלא

נפשי, עצמי, יהא שלום, ומה אכפת לי בצער האחרים]⁽⁶³⁹⁾.

ואם האדם עושה כן, אינו מצטער בצער הציבור, עליו הכתוב אומר: **"והנה ששון ושמחה, הרג בקר ושחט צאן, אכל בשר ושתות יין, אכול ושתו — כי מחר נמות"**⁽⁶⁴⁰⁾.

והיינו, שהיו אותם בני אדם אומרים, מה לנו בצרת הציבור, אנו אין לנו עתה צרה. דיה לצרה בשעתה [וזהו "כי מחר נמות". עתה אנחנו חיים בשלום ושלוח. מחר, כאשר נהיה עלולים למות, נראה מה לעשות].

מה כתיב בתריה [מה כתוב לאחר מכך, בהמשך המקרא] —

"ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם — עד תמותו". דהיינו, שרק בהגיע הצרה אליהם, ויודעים שעומדים למות —

639. ואפילו בצינעה אסור. ואף שאמרנו לעיל שאם שכח ואל בתענית, רשאי לאכול עוד בצינעה, שמה היינו דווקא כשבא ממקום אחר למקום שמתעניין בו, שבאופן זה אינו נחשב פורש מן הציבור, ולכן הקילו עליו. שפת אמת.

640. בפשוטו של מקרא פירש רש"י שם [ישעיהו כב יג]: "והנה ששון ושמחה" — כביכול, לפני הקדוש ברוך הוא יש אבל, ואתם אוכלים ושמים. אומרים אותם אנשים שאוכלים ושמים: "כי מחר נמות" — בעולם הבא. הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק בעולם הבא, אם כן נעשה לנו הנאה בחיינו. ועיין שם מה שכתבו המפרשים.

641. פשוטו של מקרא: אתיו — בואו. נסבאה — ענין שכרות, כמו זולל וסובא. והיה כזה —

קשה, ואינה נוחה לישיבה? וכי לא היה לו למושה בר אחד או כסת אחת לישב עליה?

אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויין בצער המלחמה — אף אני אחיה עמהם בצער, על ידי שאשב על אבן קשה.

וכל המצער עצמו עם הצבור — זוכה ורואה בנחמת צבור.

ושמא יאמר אדם: מי מעיד כי בדבר זה (647), שאין אני מצטער עם הציבור? הרי אני אוכל ושותה בצניעה בביתי, שלא בפני כל! (648)

אבני ביתו של אדם וקרורת ביתו של אדם

מפני מה מת הצדיק. ובאמת הסיבה היא "כי מפני הרעה נאסף הצדיק", כדי שלא יראה בבוא הרעה על הרשעים (644).

אלא, יצער אדם עם הצבור (645).

שכן מצינו במושה רבינו, שציער עצמו עם הצבור (646).

שנאמר בזמן מלחמת עמלק: "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה".

ויש לתמוה, למה ישב משה על אבן, שהיא

אחרים, גם כשהוא אינו באותה צרה, כמו יוסף, שהצטער עם הציבור אף שבודאי לא היתה עליו אותה צרה. והוא הדין גבי משה, שהוא עצמו ידע בנבואה שבהרמת ידו ינצחו ישראל, ומכל מקום ציער עצמו עם ישראל שהיו במלחמה.

647. כתב הרשב"א, שמלת "עדות" מושאלת. כי מקור המילה הוא המפרסם דבר הנעלם — בפני אחר. והושאלה לכל דבר שמתפרסם ממנו דבר, אפילו אם רק ניכר ממנו רק באומד הדעת. וזהו שאמרה הגמרא כאן, שהמקרים ששיגוהו — יפרסמו מעשיו. ומה שאמרה הגמרא שרהיטי ביתו וקרורתיו מעידים בו, היינו שעל ידי המקרים שיקרוהו — יתפרסם עניינו. ורב חידקא אמר, שאף אם בעולם הזה לא ישיגוהו מקרים רעים [מחמת שמקבל שכר מיעוט מעשיו הטובים בעולם הזה], על כרחו תענה בו נשמתו בעולם הבא, שעל ידי שיענש שם, יתפרסם עניינו. וכך מתבאר כל המאמר. עיין שם.

648. דהיינו, מה בכך שאיני משתתף בצער הציבור, הרי אף אחד אינו יודע מכך, ואיני נראה כפורש מן הציבור.

שלגבי דורו, נחשב אבידה. אבל הצדיק עצמו נחשב חי, כי הוא חי בעולם שכולו חיים. תורת חיים.

644. עוד פירש רש"י, שמפני רעות אלו נאסף הצדיק, כי אין הקדוש ברוך הוא רוצה שיבקש הצדיק על ישראל רחמים. וכעין זה פירש הריטב"א, שלוקח מהם הקדוש ברוך הוא את הצדיקים, כדי שלא יגנו עליהם, ולא יחזרו בתשובה.

645. בשאלות [פרשת האזינו סימן קס"ג] הגירסא: ואף צדיק גמור צריך לצער עצמו עם הציבור, שכן מצינו במושה רבינו שציער עצמו וכו'.

646. לכאורה קשה, מה הדמיון, הרי כאן מדובר באופן שהצרה לא הגיעה לאותו אדם, ואילו שם היתה המלחמה עם כל ישראל!

וכתב השפת אמת, שלפי מה שאמרו חז"ל, שלא היה יכול עמלק לבוא לתוך המחנה, ונלחם רק באלו שפלטם הענן, אתי שפיר. והמהרש"א כתב, שמלשון הסוגיא משמע שיצטער אדם עם

מעידה עליו. שנאמר: "משכבת חיקך שמר פתחי פיך" (652).

ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו (653). שנאמר: "אתם עדי נאם ה'" [אתם עדי" לשון רבים, משמע אבריו של אדם] (654).

כתוב בתורה: "אל אמונת, ואין עול, צדיק וישר הוא".

וכך אנו דורשים את המקרא:

"אל אמונת" — כשם שנפרעין מן הרשעים

[האבנים והקורות שמהם בנוי ביתו של האדם], שהם רואים אותו כל העת — מעידים בו (649). שנאמר: "כי אבן מקיר תזעק וכפים מעיץ יעננה" (651).

דבי רבי שילא אמרי [הלומדים בבית רבי שילא אומרים]: שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם תמיד, הן מעידין עליו. שנאמר: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך". הרי לנו שישנם שני מלאכים המלווים את האדם תמיד, בכל דרכיו. והם יוכלו להעיד בו על מעשיו.

רבי חידקא אומר: נשמתו של אדם — היא

צועקים. רש"י שם.

652. במסכת חגיגה מסיימת הגמרא ואומרת: איזה דבר ששוכבת בחיקו של אדם — הוי אומר: זו נשמה. וכך הביא רש"י על הפסוק [מיכה ז ה]. אמנם בפשוטו של מקרא פירושו, שצריך האדם להסתיר אף מאשתו דברים שראוי להסתיר, כי גם היא עלולה לגלות מצפוניו.

653. ביאר הבן יהוידע, שאין הכוונה שאבריו מעידים עליו בפה, שהרי הם עצמם נדונין! אלא שהרושם של העבירות, הרשום על אבריו של אדם שעשה בהם את העבירה, הוא מעיד על האדם. וזהו כמו עדות של שטר, המעיד על פלוני שהוא חייב כך וכך, מחמת הכתוב בו, וחתומת העדים עליו.

654. כתב המהרש"א, שעדות זו של מלאכים, נשמה ואבריו של אדם, שייכת בדין שיהא לאדם לעתיד לבוא על כל מה שעשה בעולם הזה. אלא שענין זה מובא כאן אגב עדות אבן וכפיס. ועיין שם שהאריך בביאור אותם ג' חילוקי עדות.

649. כלומר, האבנים והכפיסים רואים מה שהאדם עושה בתוך ביתו, וזועקים ומפרסמים את הדבר בחוץ. מהרש"א.

650. כתב רש"י, ש"כפיס" הוא חצי לבנה, ורגילים לתתה בין שני נדבכי העצים. והיינו "כפיס מעץ יעננה", שהכפיס יענה וידבר מבין שני נדבכי העצים.

וכן משמע במסכת בבא בתרא [ג א], שמבארת שכפיס הוא "ארחי". ופירש שם רש"י שהוא חצי לבנה, ונותנים חצי לבנה מכאן, וחצי לבנה מכאן, וטיט באמצע לחברם. ועיין בתוספות שם [ב א, ד"ה כפיסין] שהקשו מהמקרא "וכפיס מעץ יעננה", שמשמע שהכפיס הוא עץ! והביאו בשם ר"י, ששמא היו מניחים עצים מלמעלה ומלמטה. והיינו כפי שכתב רש"י כאן.

אמנם במסכת חגיגה [טז א] כתב רש"י, ש"כפיס" הוא חתיכת עץ.

651. פשוטו של מקרא: כי אבן מקיר תזעק — כי האבנים אשר גזלה, תזעקנה מן הקיר. וכפיס מעץ יעננה — אל האבן בקול לנגדה שניהם

לעתיד לבוא.

וזהו "צדיק וישר הוא", שמצדיק הדין על צדיקים לפרוע מהן, ועושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם בעולם הזה, כדי לטרדן.

"צדיק וישר הוא", שאין הקדוש ברוך הוא עושה דין בלא דין אמת וצדק -

מלמד, שבשעת פטירתו של אדם לבית עולמו, כאשר הוא עולה לבית דין של מעלה, כל מעשיו שעשה כל ימי חייו נפרטין לפניו [מוצגים בפניו בפירוט] (657).

ואומרים לו: כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני. והוא מודה בדבר ואומר: הן. אכן כך עשיתי.

לעולם הבא (655) אפילו על עבירה קלה שעושים בעולם הזה, כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושים (656).

כלומר, מהרשעים נפרעים על העבירות הקלות שעושים - בעולם הבא. ואילו הצדיקים, נפרעים מהם על עבירות קלות שעושים - בעולם הזה, כדי שיבואו נקיים מעבירות לעולם הבא.

"ואין עול" - כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעולם הבא אפילו על מצוה קלה שעושים, כך משלמין שכר לרשעים בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושים, כדי לטרדן ולסלקם מן העולם הבא. כפי שנאמר: "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו". כלומר, הקדוש ברוך הוא משלם לשונאיו על מעשיהם הטובים כאן ומיד, כדי שלא יצטרך לשלם להם

מהמקרא "בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'", הרי לנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורעניות, מודיע ששמו ה' וכו'.

והקשה, למה הגמרא מפרשת את המקרא של "אל אמונה" - לפורעניות, ואת המקרא של "אין עול" - למתן שכר? הרי אפשר לומר גם הפוך: אמונה - למתן שכר, ואין עול - לפורעניות. ולכאורה כך עדיף לדרוש, שהרי רוב אמונה בכל מקום הוא לטובה, כפי שדורשים: "אני ה'" - נאמן ליתן שכר!

וכתב, ששם לא שייך גבי פורעניות לשון "ואין עול". עיין שם. ועיין במהרש"א ובבן יהוידע מה שכתבו בזה.

657. הטעם לזה, כפי שמצינו בספרי, כדי שלא יהיה לנפטר תרעומת על אדם הראשון שגרם מיתה. לכן כל מעשיו נפרטין לפניו, להראות שהוא חוטא יותר. עיין יעקב.

655. תמה המהרש"א, לכאורה תלה תניא בלא תניא! הרי את הפרעון מהרשעים אין אנו רואים, שהוא לעולם הבא. ובעולם הזה אנו רואים רק שאכן נפרעים מן הצדיקים אפילו על עבירה קלה. ואם כן היה צריך לומר להיפך: כשם שנפרעים מצדיקים בעולם הזה, כך נפרעים מהרשעים לעתיד לבוא!

ופירש כך: הרי אנו רואים שלפעמים רע לצדיק בעולם הזה, ועל זה אומרת הגמרא: אל תתמה על כך, כי הקדוש ברוך הוא - קל אמונה הוא, וכשם שנפרעים מהרשעים בעולם הבא אפילו על עבירה קלה, כך נפרעים מהצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה, ואין אדם צדיק בארץ שיעשה טוב ולא יחטא.

656. כתב הגבורת ארי: אל תתמה, איך שייך לשון אמונה גבי פורעניות?!

כי כבר פירש רש"י בתחילת פרשת וארא, שאכן שייך לשון זו גבי פורענות. והביא ראיה

ואומרים לו: חתום על כך, שעשית מעשים אלו!
 והאדם אכן חותם.

שנאמר: "בִּיד כָּל אָדָם יַחְתּוּם" (658).

ולא עור, אלא שהאדם מצדיק עליו את הדין שגוזרים עליו, ואומר להם: יפה דנתוני [יפה דנתם אותי]. לקיים מה שנאמר: "למען תצדק

ומנין לו לשמואל דבר זה?

סבר שמואל כי האי תנא [כדברי התנא המובא להלן].

ודאי אין בכך חטא, ואין צריך כפרה. והדבר דומה להא דקיימא לן שעשה דוחה לא תעשה, שאין אנו אומרים שלמרות שהעשה חזק יותר מהלאו, ודוחה אותו, עדיין עובר על הלאו — וצריך כפרה, אלא אין הוא חוטא כלל! עיין שם מה שכתב בזה.

והריטב"א כתב: "ובודאי שהנודר להתענות כדי לסגף עצמו ולהכניע לעבודת השם יתברך, או לשוב בתשובה וכיוצא בזה, זה דבר מצוה הוא, וכנודר לעשות מצוה".

והרי"ף [המובא בעין יעקב] מבאר, שכשם שנוזר שציער עצמו מן היין לא נקרא חוטא אלא כשנטמא וסתר ימי נזירותו, וצריך למנות ימים אחרים, שאז אומר הכתוב לגבי הימים הראשונים: "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", כך גם היושב בתענית, אם לא שב מחטאו, אזי נקרא חוטא על כך שציער עצמו מהמאכל ומכל דבר. אבל החוטא שמתענה וחוזר בתשובה, נקרא קדוש, כיון שמתוך שהתענה — נתמרקן עוונותיו.

ועיין בשו"ת הר"י מיגש [סימן קפ"ו] שכתב, שהנודר שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, איסורא דאורייתא עביד, ועומד בכל יום באיסור תורה בזה שמצער עצמו, וצריך להשאל על נדרו מיד.

אבל בשו"ת הרדב"ז [ח"ג סימן תתס"א] כתב, שאנו לא סוברים שנקרא חוטא, אלא

658. רש"י על הפסוק [איוב לו ז] פירש: "ביד כל אדם יחתום" — כשאדם חוטא לפניו, האדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו. והמשך המקרא: "לדעת כל אנשי מעשהו" — להודיע על מה הוא נידון. וזהו כפי שכתבה הגמרא כאן. אמנם עיין במפרשים שם שפירשו באופן שונה.

659. כך דורשת כאן הגמרא. אמנם רש"י על הפסוק [תהלים נא ו] מבאר, שהפסוק מדבר על מעשה בת שבע, שאומר דוד שיכול היה להתגבר על יצרו. אלא, כדי שלא יאמרו העבד ניצח את עבדו, שאמר לקב"ה "בחנני ונסני", לכן עשה שיבחן ולא ימצא שלם. עיין שם מה שפירש עוד.

660. הקשו התוספות, הרי הגמרא אומרת במסכת בבא קמא [צא ב]: החובל בעצמו — רשאי. ואומר שם שמואל, שהחובל בעצמו — היינו שיושב בתענית. הרי לנו שסובר שמואל שאין היושב בתענית נקרא חוטא!

ותירצו, שאכן נקרא חוטא, כפי שהגמרא אומרת כאן. אבל מכל מקום המצוה שהוא עושה כשמתענה — גדולה יותר מהעבירה שעושה כשמצער עצמו. עיין שם.

ובגבורת ארי הקשה, כיון שאין אפשרות להתענות ולקבל נזירות אלא אם כן מצער עצמו,

בתענית, לא רק שאינו חוטא, אלא שנקרא קדוש. שמתוך שמתענה — מתמרקים עוונותיו, ומתקדש.

ומנין לו לרבי אלעזר דבר זה?

שנאמר גבי נזיר: "קדוש יהיה, גדל פרע שער ראשו". הרי שהנזיר נקרא "קדוש".

ולמד רבי אלעזר שהיושב בתענית נקרא קדוש — בקל וחומר מנזיר.

ומה זה, הנזיר, שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד, מהיין, נקרא קדוש,

היושב בתענית, שמצער עצמו מכל דבר — על אחת כמה וכמה שנקרא קדוש!

יוצא לנו עתה, שבאמת כתוב גבי נזיר גם לשון "חטא", וגם לשון "קדוש". אלא ששמואל למד מלשון "חטא", ורבי אלעזר למד מלשון "קדוש".

דתניא: רבי אלעזר הקפר ברבי (661) אומר: מזה תלמוד לומר [מה בא ללמדנו] מה שנאמר בענין נזיר: "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וכי באיזה נפש חטא אדם זה, שצריך הוא שיכפר עליו הכהן? (662)

אלא, חטא בכך שציער עצמו מן היין (663) [שהרי הנזיר אסור בשתיית יין, כפי שנאמר "מיין ושכר יזיר וגו'"] (664). וזהו "מאשר חטא על הנפש", שחטא בכך שציער נפשו.

ושמואל לומר שהיושב בתענית נקרא חוטא — בקל וחומר מנזיר:

והלא דברים קל וחומר: ומה זה, הנזיר, שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד, מן היין — נקרא משום כך "חוטא" (665),

היושב בתענית, שמצער עצמו מאכילת ושתיית כל דבר ודבר — על אחת כמה וכמה שנקרא חוטא!

רבי אלעזר חולק על שמואל, ואומר: היושב

כפי שכתוב התוספות במסכת נזיר. רש"ש.

664. בשפתי חכמים [במדבר ו' י"א] תמה, הרי רש"י פירש לעיל [בפסוק ב'], שנסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך: כל הרואה סוטה בקלקולה — יזיר עצמו מן היין! אם כן, טוב עשה שקיבל עליו נזירות!

ותירץ, שאמנם היה לו להזיר מיין המשכר, שמביא לידי זנות. אבל לא היה לו להזיר מיין חדש ומענבים.

665. שמואל סובר שהפסוק מדבר גם על נזיר טהור. ומה שכתוב בפסוק נזיר טמא, היינו משום ששנה בחטא. מהרש"א על פי הגמרא במסכת נדרים.

כפשוטו של מקרא, שדווקא נזיר טמא נקרא חוטא. עיין שם.

661. רש"י במסכת חגיגה [ז א] מפרש, ש"ברבי" היינו גדול שבדורו. ובמסכת יבמות [קה ב] פירש, שכל "ברבי" — לשון אדם גדול הוא. וכן פירש בעוד מקומות.

662. ואין לומר שצריך כפרה על שנטמא, שהרי הפסוק מדבר גם על אופן שנטמא באונס, ואנוס — רחמנא פטריה! גבורת ארי, עיין שם.

663. היינו בימים הראשונים שלא עלו לו למנין הנזירות. כי הימים העולים למנין הנזירות — מצוה רבה היא, ועולה על החטא — ומבטלתו,

ומתרצת הגמרא: **ההוא**, מה שנאמר שנקרא חוטא, היינו באופן **דסאיב נפשיה** [שטימא את עצמו בטומאת מת]. שמה שנאמר "מאשר חטא על הנפש", היינו שטימא עצמו בטומאת מת⁽⁶⁶⁸⁾.

ותמהה הגמרא: **ומי אמר רבי אלעזר הכי**, שהיושב בתענית נקרא קדוש?

והאמר [והרי אמר] **רבי אלעזר: לעולם ימוד** [יאמוד, יחשיב] **האדם את עצמו כאילו** יא-ב **קדוש שרוי בתוך מעיו**. דהיינו, כאילו כל מעיו קדושים, ואסור להרעיבם ולהכחישם⁽⁶⁶⁹⁾.

שנאמר: "בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר". "בקרבך קדוש" — היינו המעים שבתוכך קדושים, ולכן אסור להכחישם⁽⁶⁷⁰⁾. רואים

ומקשה הגמרא: **ולשמואל**⁽⁶⁶⁶⁾, שאמר שהנזיר נקרא חוטא, **הא איקרי קדוש** [הרי הנזיר נקרא קדוש, כפי שנאמר "קדוש יהיה"]!

ומתרצת הגמרא: **ההוא**, מה שמצינו שנזיר נקרא קדוש, **אגידול פּרע קאי** [זה מדובר בגידול השיער פרע. שהנזיר מצווה לגדל שער ולא לגלחו, כפי שנאמר "כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו וגו' קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו"].

וכוונת הפסוק "קדוש יהיה גדל פרע וגו'", ששערו של הנזיר נקרא קדוש, ואסור בהנאה⁽⁶⁶⁷⁾.

ממשיכה ושואלת הגמרא לאיך גיסא: **ולרבי אלעזר**, שאמר שהנזיר נקרא קדוש, **הא** [הרי] מצינו במקרא **שנקרא חוטא!**

668. רש"י על הפסוק [במדבר ו יא] כתב: שלא נזהר מטומאת מת.

669. כך פירש רש"י. והתוספות פירשו: "כאילו קדוש" היינו כאילו הקדוש ברוך הוא שרוי בתוך מעיו, וממילא אסור להכחישן. והמהרש"א כתב, שאפשר לפרש שהכוונה על האכילה עצמה, שנקראת קדושה, כפי שמצינו במסכת עבודה זרה שצריך האדם לקדש עצמו באכילתו, שהרי באיסורי מאכלות נאמר "והתקדשתם והייתם קדושים". ומתרצת הגמרא שאכן כך הוא באדם שאינו יכול לצער עצמו, שהוא יקדש עצמו באכילתו. אבל מי שיכול לקדש עצמו ולהתענות — עדיף.

ובספר **פנים יפות** [על התורה] כתב, שהרי הוא כאילו מועל ומחסר את ההקדש.

670. רבי אלעזר דורש את תחילת המקרא לענין תענית. ועיין מה שאמרה הגמרא לעיל [ה א]

666. יש לעיין, מדוע הגמרא מקשה רק על שמואל, ולא על רבי אלעזר הקפר, שהוא התנא שעליו מסתמך שמואל ואומר שהנזיר נקרא חוטא?

וביאר הב"ח [בהגהותיו], שדווקא שמואל, שנחלק עליו ר' אלעזר, מוכח שהוא סובר שהנזיר נקרא חוטא — ולא קדוש [למרות שהוא מודה שהנזיר עושה מצוה]. אבל רבי אלעזר הקפר, יתכן שלמרות שהוא סובר שהנזיר נקרא חוטא, מודה הוא שנקרא גם קדוש.

667. כך היא הגירסא לפנינו, וכך פירש רש"י. אבל מרבינו חננאל ורבינו גרשום נראה, שהם גרסו "ההוא" — דמדכי נפשיה מטומאה". כלומר, מה שמצינו שהנזיר נקרא קדוש, היינו בכך שהוא מצער עצמו כדי להינצל מטומאה. אבל בכך שמצער עצמו משתיית יין — לא נקרא קדוש, אלא אדרבה — נקרא חוטא.